

Olof Petersson

Mediedebattens dagordning

SNS Mediesymposium
Piteå 2–3 mars 2006

Medielandskap i förändring

Bilden av den pågående medieutvecklingen är i vissa avseenden motsägelsefull, för att inte säga paradoxal.

Ökad betydelse. Medierna blir allt viktigare – för ekonomin, för demokratin och för konsumenterna.

Men: samtidigt framstår kvalificerad journalistik som en allt knappare resurs. Åtskilliga av landets kommuner ligger i medieskugga. Regioner klagar på riksmidiernas ointresse.

Information. Talet om informationsamhälle och mediemakt frammanar bilden av att medierna fortlöpande förser medborgarna med en ström av fakta och upplysningar.

Men: mediernas redovisningsansvar tunnans ut. Tidningar refererar knappast längre några riksdagsdebatter eller partiledartal. Frågan är hur länge det dröjer innan medierna slutar att återge aktiebolagens kvartalsrapporter. Den refererande journalistiken ersätts av tolkande och underhållande journalistik.

Konvergens. En sida av medieutvecklingen är konvergens. Dagstidningar publiceras inte längre bara på papper, utan också genom webb, radio, television och ipod. Radioprogram erbjuder vidare läsning på nätet. Mobila plattformar innebär att olika medietyper flyter samman. Den gamla uppdelningen mellan press, radio och tv förlorar delvis sin betydelse.

Men: det finns också en tendens till uppsplittring. Begreppet medier får allt mer flytande gränser. Finansanalytiker, spelbolag och företag inom andra branscher producerar själva nyheter inom regelrätta redaktionsmiljöer. Medier uppträder därmed i allt flera skepnader och former. Arbetsmetoder och kvalitetskrav kan skilja sig starkt mellan olika slags medier. En tidning kan ställa lägre krav på faktakontroll i webbversionen än i papperstidningen. Samtidigt tyder mätningar på att allmänheten har större förtroende för en kvällstidning i webbformat än i pappersform...

Förtroende. En del medier, såsom lokaltidningar och nyhetsprogram, har för många medborgare blivit som en vän, en röst med egen personlighet och identitet. Prenumeration och regelbundna tittar- och lyssnarvanor har grundlagt en förtroendefull förankring bland stora befolkningsgrupper.

Men: Liksom fasta lojaliteter och stark identifikation har minskat inom religion, politik och andra samhällssfärer finns det nu också tendenser till ökad rörlighet inom mediesektorn. Förtroendet för vissa kvällstidningar och kommersiella tv-kanaler är nu så lågt att man kan tala om ett slags mediemisstroende. Allmänhetens inställning till medierna skulle därmed att alltmer kännetecknas av att omväxling, byten och förkastelsedomar.

Vad bör mediedebatten handla om?

Samhällsdebatten innehåller en rik provkarta på mediekritik. Många debattörer förefaller ense om att medierna utgör ett problem. Men meningarna går isär så snart man ska börja konkretisera vad det är som närmare bestämt utgör bekymret med medierna. Läger man samman alla debattinlägg kan man få intrycket att medierna direkt eller indirekt har orsakat de flesta av problemen i vårt samhälle. Men om allting är viktigt så är ingenting viktigt. Även mediedebatten är i behov av prioriteringar.

En dagordning, liksom varje annan prioritering, kräver inte bara att man anser att vissa saker är viktig, utan också, minst lika viktigt, att vissa andra saker inte är så viktiga. Att sätta en dagordning är att definiera bort, att bestämma sig för att inte ta upp vissa frågor.

Ett sådant val kräver en värdegrund och för att bli debatten ska bli intressant gäller det att utgå från värderingar och kriterier som många, helst alla, kan vara överens om. En given utgångspunkt är de idéer som ligger nedlagda i demokratins konstitutionella grundvalar:

- Folkstyrelsen förverkligas, bland annat, genom fri åsiktsbildning
- Ett öppet, demokratiskt samhälle kräver fri och oberoende journalistik
- Medborgarna behöver en mångfald av medier som informerar, granskar och debatterar
- Tryck- och yttrandefriheten förverkligas genom censurförbud, ensamansvar, offentlighetsprincip och meddelarskydd

Så långt torde alla instämma. Vad som möjligen kan uppfattas som kontroversiellt är att utpeka ämnen som bör hamna långt ner på dagordningen, eller kanske helt utanför. Enligt min mening finns det i mediedebatten ett antal teman som, i det stora demokratiperspektivet, framstår som mindre viktiga.

Kritik mot mediekritiken

* ”Medierna är vänstervridna/högervridna”

I dagens Sverige är vänstervridning eller högervridning inte mediernas största problem. Medierna kan förvisso favorisera vissa partier i en enskild valrörelse, men historien visar att de gynnar olika partier i olika val. I ett val är folkpartiledaren en loser, i nästa val en Leijonkung. Den norske maktutredaren Gudmund Hernes sa för flera år sen att man i stället för vänstervridning eller högervridning borde diskutera medievridning. Medierna har ett alldeles eget sätt att uppfatta och tolka verkligheten, och denna medielogik är så stark att den påverkar hur resten av samhället av fungerar.

* ”Medierna förför ungdomen”

Varje årtionde har sin moralpanik. Varje årtionde brukar också le, lite overseende och överlägset, över tidigare generationers moralpanik – jazzens farlighet, dansbaneeländet, den kolorerade veckopressen, åsanisselfilmerna, beatleshysterin, videovåldet, dokusåporna. Varje ungdomsgeneration har överlevt mediernas förförelsekonster, kanske till och med lärt sig något på köpet, inte minst utvecklat en hälsosam skepsis mot moralpanikens domedagsvarningar. Det mänskliga sinnets sovringsförmåga och motståndskraft är starkare än många tycks tro.

* ”Löpsedlar bör bojkottas”

Löpsedlar är inte någon sammanfattning av kvällsnyheterna från TT. Löpsedlar är marknadsföring, av en produkt som innehåller mycket mer än inrikes- och utrikesnyheter. En kvällstidning innehåller ungefär samma saker som en genomsnittlig TV-kväll. Om man inför restriktioner mot löpsedlar så finns det mycket annat som riskerar att hamna med i svängen, såsom en stor del av annonsering och marknadsföring i det offentliga rummet.

* ”Medierna skriver fel”

Visst gör medier fel och visst kan inkorrekta uppgifter föranleda stora bekymmer i enskilda fall, men frågan är om detta är ett av de stora grundläggande problemen med medierna. Ibland hör man krav på lagstiftad genmälesrätt och liknande. Rättelser kan man kräva, men de hjälper inte alltid så långt. Som i all annan verksamhet är det aktiv kvalitetskontroll i alla delar av produktionskedjan som behövs. Det är viktigt att man angriper problemets grundorsak, inte dess enskilda symptom.

* ”Medierna borde kunna stämmas för ekonomiskt förtal”

Medierna kan i dag fällas för förtal mot individer, men inte mot företag och andra juridiska personer. Men om medier börjar dras inför rätta för att deras publicering kan ha orsakat ekonomisk skada blir konsekvenserna oöverskådliga, med mycket mer räddhågsna och försiktiga journalister. I praktiken skulle tryck- och yttrandefriheten inskränkas. Kraven på lagstiftning om ekonomiskt förtal kommer ofta från besvikna makthavare som kvällen innan gjort bort sig i TV.

* ”Medierna uppmärksammar bara det negativa, inte allt det positiva som händer”

Om vi med medier nu menar nyhets- och samhällsjournalistik så är det rätt. Medierna inriktas på det negativa och bör också göra så. En av mediernas viktigaste uppgifter är den granskande rollen. Granskande journalistik är en knapp, värdefull resurs som inte får slösas bort på reklamuppdrag. Man kan inte anklaga revisorer för att de förbigår allt det positiva, alla de 99 av 100 gånger som man inte förskingrat. Det finns så många andra kommunikationsmedel för att berätta om det positiva: reklamfilmer, företagsfoldrar, internet och poesi.

* ”Medierna har för stor makt”

Medierna har förvisso stor makt och det är också meningen att de ska ha i en demokrati. Medierna ska berätta om det som en del inte vill berätta om, och därför måste det hela tiden finnas ett missnöje över att medier irriterar och stör. Bilden av att medierna har alltför stor makt beror ofta på att andra samhällsaktörer är för svaga, inte minst att olika slags granskningsorgan är tafatta. Att medierna fick stor betydelse i Motala berodde på att den kommunala revisionen var undermålig. Att medierna fick stor roll för Skandia berodde på att det fanns brister i operativ styrning och kontroll i de koncerninterna affärerna.

* ”Medierna ger en vilseledande bild av företag, företagare och företagande”

Det kan säkert ligga något i det, men frågan är om hela kritiken bör riktas mot medierna. Erfarenheten är att relativt många företagsledare, som i andra sammanhang är mycket målmedvetna och pekar med hela handen, framstår som små blyga skogsviolerna när det gäller att uppträda på mediearenan och därmed delta i samhällsdebatten. Det ligger säkerligen en vinst- och förlustkalkyl bakom beslutet att minimera offentlig exponering. Kanske det finns vissa risker i ett mycket kortsiktigt perspektiv, men det finns också en större, långsiktig risk att självvalt definiera in sig i rollen som passivt offer för illvilliga medier.

Mediedebattens dagordning: det här borde vi diskutera mera

* Vad medierna inte uppmärksammar

Kritiken mot medierna går ofta ut på att de inte borde ha publicerat den ena eller andra nyheten. I förlängningen blir det i så fall inte mycket kvar. Medierna skriver inte för mycket, utan för lite. Bekymret är det som medierna inte uppmärksammar. I dag låter vi medierna bestämma mycket av den allmänna samhällsdebattens dagordning. Också riksdagens frågestunder domineras starkt av medierna. Men de ämnen som ryms i nyhetssändningar och debattsidor utgör bara en försvinnande liten del av de frågor som kan komma att avgöra samhällets framtid.

* Mediologikens begränsningar

Också inom ramen för det som medierna väljer att uppmärksamma är det bara vissa sidor av verkligheten som blir synliga. Den journalistiska mediologiken kännetecknas av tillspetsning, förenkling, polarisering, stereotypisering, intensifiering, personifiering och konkretisering. När riksdagen granskar hanteringen av flodvågskatastrofen inriktas det mesta av intresset på om KU ska pricka en individuell minister, medan konstitutionella problem i det svenska statsskicket sjunker i bakgrunden.

* Mediernas integritet

Medier ska ha makt, men all makt måste kunna granskas. Medierna ska vara självständiga, men medierna befinner sig mitt i samhällslivet och många försöker styra medierna. Medierna måste ha stark integritet. Integritet betyder förmåga att bevara sin egenart. Integritet har en inåtriktad sida: medier måste vara klara över de värden, normer och regler som skall styra den publicistiska och journalistiska verksamheten. Integritet har också en utåtriktad sida: hur medierna ska kunna värna sig mot påtryckningar och kränkningar. I 2005 års demokratirådsrapport pekade vi på mediernas integritetsproblem och hur de kan lösas.

* Hotad yttrandefrihet

De senaste årens hårdnande samhällsklimat i skuggan av terroristhotet har inneburit att en del av de medborgerliga fri- och rättigheterna kommit under press och i vissa fall inskränkts. Det finns en risk för de små stegens tyranni. I varje enskilt fall kan det framföras lockande argument för att inskränka rättigheter, däribland yttrandefrihet. Men i förlängningen riskerar vi att få ett offentligt rum med betydligt mindre utrymme och med lägre takhöjd.

* Mediernas roll i demokratin

I dag har medierna fått överta flera centrala uppgifter i det demokratiska systemet: att granska och kontrollera, att förmedla folkopinionen som de politiska partierna tidigare hade, att folkbilda, att bestämma valrörelsens dagordning, att tipsa riksdagen om vad som behöver diskuteras osv. Frågan är om medierna orkar med allt detta. Och vad händer när medielandskapet förvandlas och kvalitetsjournalistiken trängs tillbaka av besparingskrav, konkurrens och nya tekniska plattformar? Hur ska morgondagens medier kunna leva upp till det demokratiska samhällets förväntningar?